

Natchez is een schilderachtig stadje aan de Mississippi in het zuiden van de Verenigde Staten. Zo snel als de Mississippi voorbij stroomt, zo traag lijkt de tijd in Natchez voorbij te gaan. De vogeltjes fluiten wat rond, de krekels tjirpen hun refrein en de alligators dobberen stilletjes voorbij – een plek waar warme zomeravonden geen einde kennen. Vroeger, zo'n tweehonderd jaar geleden, telde het stadje de hoogste dichtheid aan miljonairs, met New York City op de tweede plek. Het is nog goed te zien aan de statige landhuizen, rijk gesierd met klassieke zuilen, brede veranda's en kronkelende eikenbomen met hangend Spaans mos. Het is welvaart, nota bene, die grotendeels verkregen was door slavenhandel. Onvrijheid, voor zij die goed kijken, ligt in het straatbeeld van Natchez besloten.

Land of the free

Samen met een vriend waren we op doorreis en verbleven we in een van deze luxe landhuizen. Onze gastvrouw Lorraine - een welgestelde, antiek-verzamende pensionado die ons herhaaldelijk vertelde dat ze niet rijk was - raadde ons een scala aan restaurantjes en barretjes aan. Maar één bar noemde ze niet. Daar moesten we dus heen, zo beredeneerden wij. In alle dorpjes en stadjes die we in het diepe zuiden aandeden, hadden we er traditie van gemaakt om aan de bar te gaan zitten in de cafés die de reisgidsen doorgaans niet haalden. Het bleek een waterdichte methode om de gemiddelde dan wel minder gemiddelde Amerikaan te ontmoeten.

Eenmaal aangekomen bij de bar – een saloon, welteverstaan, met een bonte geschiedenis van knokpartijen en pistoolduels – ontmoetten we een stel dat er al jaren kwam, Frank en Elizabeth. Ze zaten als enigen buiten op de veranda, turend naar de ondergaande zon boven de kolkende Mississippi. Na een gesprek over waar we vandaan kwamen en wat onze intenties waren leek er vertrouwen te zijn gewonnen. Ze durfden het te zeggen. 'Wij zijn de enigen in deze bar die anders stemmen', zo fluisterde de man terwijl zijn vrouw wat wantrouwend over haar schouders keek. Wat er zo anders was aan hun stemgedrag mochten wij zelf invullen. De vrouw vervolgde: 'We weten niet wat hij gaat doen. We zijn erg onzeker over hoe de toekomst eruit gaat zien.' Het werd inmiddels duidelijker wat het echtpaar insinueerde. Zij hadden niet voor de huidige president gestemd.

Foto Arjen van Lijl

Het uitzicht over de Mississippi.

Foto Arjen van Lil

De statige landhuizen van Natchez.

Enkele ogenblikken later kwamen er andere kroeggasten naar buiten voor een sigaret. De sfeer sloeg om. Het gesprek nam in volume af en viel dood. Het tweetal keek om zich heen alsof ze betrappt waren. Al snel werden we door de rokende kroeggasten bekoegeld met de gebruikelijke *'Where 'r y'all from?'* Het was de zuidelijke nieuwsgierigheid en praatlust waar niet aan te ontkomen was. Het gesprek ging met hen verder en voor het echtpaar leek het gevaar afgewend. Als wolven in schaapskleren mengden zij zich terug bij de kudde. Ik kon aan hun blik aflezen dat ons gesprek nooit had plaatsgevonden.

De zuidelijke staten van de VS zijn het toneel van president Donald Trump geworden. Met grote letters staat hij op trucks en bumperstickers, op billboards langs de weg en op huizen, petten en tatoeages. Ja, we troffen zelfs een gigantische Trump van strobalen aan voor een van de vele Trump Superstores (want zonder het adjectief 'super' kijkt de Amerikaan niet meer om). Aan zij die voor de president stemden, hoefden we niks te vragen. In de kroegen en restaurants, in de kerken en op straat – de naam Trump wordt in het zuiden gevierd en gescandeerd. De wereld is die van hen.

Politieke tegenstelling en debat mag en moet er zijn, maar mij becroop een ander gevoel. De manier waarop Frank en Elizabeth over de huidige politiek praatten - en de manier waarop wij met de vele incognito democraten in gesprek raakten tijdens onze reis - daar was iets mee. Het was anders: anders dan in 2017, toen was ik er ook. Nu, in zijn tweede termijn, hebben de meesten moeite om de naam Trump in de mond te nemen. Het wordt vervangen door *'he'*, *'the current administration'* of soms, voor degenen die echt durven, *'the orange'*. Er wordt gefluisterd en in eufemismen en abstractie gesproken. Er wordt over schouders gekeken en gesprekken worden buitensdeurs voortgezet. Niet uit afkeer, nee, maar gevoed door een zekere angst. Donald Trump is hij die niet genoemd mag worden.

Voor sommige Amerikanen lijkt vrijheid van expressie geen grenzen te kennen, voor anderen is het slechts een schim geworden. De angst en polarisatie zijn voelbaar. Amerika, *land of the free*, is een plek geworden waar de mensen schreeuwen of fluisteren.

Arjen van Lil – Beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en eindredacteur van *Impact Magazine*.

Kamp Westerbork

Eén plek - verschillende verhalen

Foto Alies Boenders

Mietji Hully en Bertien Minco.

Herinneringscentrum Kamp Westerbork presenteerde eind vorig jaar plannen voor een herinrichting voor het kampterrein, de commandantswoning en het museum. Doel is om het verhaal van alle bewoners van Westerbork te vertellen, en daarmee misschien ook wel van alle bezoekers. Kees Schepel en Alies Boenders spraken met directeur Bertien Minco en rondleider Mietji Hully over de herinrichting en het Molukse verhaal.

Door Alies Boenders en Kees Schepel

Op 21 maart was het 74 jaar geleden dat de eerste groep Molukkers in Nederland arriveerde. De passagiers van de *Kota Inten* gingen van Rotterdam naar Kamp Amersfoort voor een medische keuring, om van daaruit door te reizen naar verschillende woonoorden, zoals Kamp Westerbork, omgedoopt tot Schattenberg. Op 22 maart kwam de eerste groep daar aan, om zo'n twee decennia in het woonoord te verblijven, het langst van alle groepen die ooit in Kamp Westerbork woonden, geïnterneerd waren of gevangen gezet.

Bertien Minco en Mietji Hully zijn zichtbaar trots op de nieuwe plannen, al staan ze nu nog alleen maar op papier. 'Als je kijkt naar de weggevoerde Joden en Roma en Sinti en de Molukkers die hier twintig jaar woonden, dan zie je twee grote geschiedenissen. Van ontworteld zijn, apart gehouden worden. Groepen met verschillende illusies. Joden, en ook Roma en Sinti dachten in eerste instantie dat het wel mee zou vallen. Molukkers die dachten terug te kunnen naar een eigen staat. Het is belangrijk om die geschiedenissen te verbinden', duidt Bertien Minco.

Kenmerkend voor de verhalen is ook de cultuur van zwijgen. Mietji Hully, geboren in Schattenberg: 'In het kamp was je niets. Niemand wilde je verhaal horen over hoe het was om naar school te gaan met krantenpapier

onder je kleding tegen de kou. Omdat we ons geen winterkleding konden veroorloven. Maar je wilde wel net als al die andere kinderen zijn. Normaal.'

Bertien Minco, zelf Joods en opgegroeid in Groningen, herkent dit: 'Mijn ouders hadden de houding van "er iets van maken", schouders eronder. Terugkijken deed pijn. Maar natuurlijk merkte ik dat er iets aan de hand was. Alles waar ze niet over spraken, omdat het zo pijnlijk was, sijpelde door hun poriën naar buiten.'

Mietji Hully geeft rondleidingen over het kampterrein. Deed ze dat in eerste instantie vooral voor Molukse bezoekers, de laatste jaren worden de groepen steeds meer samengevoegd. Want het grote verhaal gaat over marginalisering: 'Ik merkte pas toen ik volwassen was en aan het werk ging dat ik heel andere stappen heb moeten maken om te komen waar ik was, dan mijn collega's. Ik had in het kamp geen eigen kamer. Ik moest water tappen voordat ik naar school ging. Ik had andere dingen op mijn brood, liep altijd op rubberlaarzen. Dat was armoede, maar dat realiseer je je niet als je kind bent. Pas later begreep ik ook dat er veel kindersterfte was in het kamp. Er zijn hier negentig kinderen overle-

'Alles waar ze niet over spraken, omdat het zo pijnlijk was, sijpelde door hun poriën naar buiten'

den. Kinderen die net geboren waren kregen aanvankelijk geen naam, want misschien gingen ze wel dood. Mijn moeder had last van wat ze nu een postnatale depressie noemen. Dat wisten we toen niet. Er werd aangeraden om veel te bidden. We hebben tot in de jaren '70 geïsoleerd geleefd, zonder vooruitzichten en met een wens om eens terug te gaan naar Maluku. Het verhaal over Schattenberg, het kamp voor de Molukkers, is vaak ondergesneeuwd. Ook omdat het gevoelig ligt.'

De belangstelling voor de diversiteit aan verhalen van Kamp Westerbork neemt toe. Hoe geef je dat vorm in de herinrichting? De befaamde architect Francine Houben en tentoonstellingsontwerper Herman Kossmann maakten een masterplan. Bertien Minco: 'De holocaust is een dieptepunt van de Nederlandse geschiedenis, complex om vorm te geven. Want het kamp is wegge-

Foto Alies Boenders

Replica van de legerkist van de Molukse leider ds. S. Metiary.

haald en het terrein is zo goed als leeg. En het gebied eromheen is van de Radiosterrenwacht, met 14 enorme radiotelescopen. Dat geeft ook beperkingen. Maar ik vind dat we er goed uitgekomen zijn. Uitgangspunt is dat de inrichting niet helemaal dichtgetimmerd moet zijn, want het moet blijven aansluiten bij de behoeften die in de tijd veranderen. We gaan dus niet het voormalig kamp nabouwen. Wel gebruiken we de plattegrond van het kampterrein als uitgangspunt voor zones waar verhalen verteld kunnen worden en waar men naar verhalen kan luisteren. De weg naar het kampterrein krijgt weer de contouren van de spoorlijn terug, met zuilen waarop we namen gaan plaatsen. We willen het zodanig vorm gaan

‘Kinderen die net geboren waren kregen eerst geen naam, want misschien gingen ze wel dood’

geven dat het terrein een eigen dynamiek krijgt door de bezoekers. Want het verhaal gaat over ons allemaal.’

Met de oude plattegrond uit 1944 als uitgangspunt worden tien barakvelden gemarkeerd, een daarvan is een woonbarak voor Molukkers. Voorlopig wordt er hard gewerkt om de financiering rond te krijgen om de plannen te realiseren. Mietji Hully blijft rondleidingen geven en de verhalen vertellen. ‘Ik noem dan ook mijn vader en zijn broer, die in het KNIL zaten. Als krijgsgevangene moest mijn oom over de Nederlandse vlag lopen, als een soort vernedering. Dat weigerde hij en hij werd door de Japanners onthoofd. Mijn vader sprak daar niet over. Als ik vertel aan bezoekers dat mijn oom zijn leven gaf uit respect voor de Nederlandse vlag, dan zie je bij hen een nieuw inzicht ontstaan. Dat we meer met elkaar gemeen hebben dan we dachten. Zo moet het straks ook gaan in het toekomstige Kamp Westerbork.’

Monument ter herinnering aan Woonoord Schattenberg.

Foto: Alies Boenders

Alies Boenders - Communicatieadviseur ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en Stichting Pelita.

Kees Schepel - Hoofdredacteur *Pelita Magazine* en regiocoördinator Noord-Brabant en Zeeland bij Stichting Pelita.

DE TIJDLIJN VAN KAMP WESTERBORK

- 1939-1942: Vluchtelingenkamp
- 1942-1945: Durchgangslager
- 1945-1948: Interneringskamp
- 1948-1948: Militair kamp
- 1950-1951: Repatriëringenkamp Indische Nederlanders
- 1951-1971: Woonoord Schattenberg
- 1967: Eerste radiotelescoop
- 1970: Nationaal monument
- 1983: Opening Herinneringscentrum

EERDER VERSCHENEN

Dit artikel verscheen eerder in *Pelita Magazine*, april 2025.

De psychische gevolgen van vreemdelingendetentie

Gevangen tussen muren en grenzen

Foto: Koen van Weel/ANP

Een medewerker van het uitzetcentrum bij Rotterdam.

Stalen deuren klappen achter je dicht. Je levert je persoonlijke bezittingen in. Grijs muren, een koude betonnen vloer en een onbekende celgenoot. De dagen vervagen in gecontroleerde routines, met nauwelijks afleiding of bewegingsvrijheid. De buitenwereld verdwijnt langzaam uit zicht. Eén uur luchten per dag, dan weer terug in je cel. Voor hoelang? Dat kan niemand je vertellen. Niet omdat je een misdaad hebt gepleegd, maar omdat je geen verblijfsvergunning hebt.

Door Isa Last

In Nederland worden jaarlijks duizenden mensen zonder verblijfsrecht – zogeheten ongedocumenteerden – opgesloten in vreemdelingendetentie. Deze mensen zijn niet veroordeeld voor een strafbaar feit, maar worden toch onderworpen aan een gevangenisregime. Wie angstig wordt, zich verzet, of psychisch instort, belandt vaak in de isoleercel – een maatregel die volgens experts ernstige schade aanricht.

Psychiater Imma van Galen is verbonden aan het Expertiseteam Ongedocumenteerden en Psychotrauma van ARQ Centrum'45, en de afdeling Transculturele Psychiatrie van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie (NVvP). Ze is een uitgesproken stem in het debat over

'Dit kan toch niet in Nederland? Waarom word ik als crimineel behandeld?'

vreemdelingendetentie en ziet de gevolgen van dichtbij. In haar behandelkamer ontmoet ze mensen met PTSS: getekend door oorlog, mishandeling of uitbuiting – én door wat hen in Nederland is overkomen. Ik spreek haar over de strijd voor een menselijkere aanpak. 'Ik vind hier iets van, als professional én als mens: het feit dat kwetsbare mensen in een gevangenissetting belanden, en bij ernstige psychische klachten vervolgens ook nog in isolatie terechtkomen.'

Van alle vrijheid ontnomen

Ongedocumenteerden worden in Nederland opgesloten in vreemdelingendetentie, bijvoorbeeld wanneer hun asielaanvraag is afgewezen of hun verblijfsvergunning is verlopen. Deze maatregel is bedoeld om mensen beschikbaar te houden voor uitzetting, maar in de praktijk is terugkeer vaak moeilijk te realiseren. Het gevolg is dat mensen soms maandenlang vastzitten zonder perspectief op hun toekomst.

‘Hoewel dit een bestuursrechtelijke maatregel is, valt vreemdelingendetentie in Nederland onder de Penitentiaire Beginselenwet. Daarmee zijn dezelfde regels van kracht als in het gevangeniswezen, inclusief het gebruik van isolatie als straf- of ordemaatregel. Dat terwijl de Raad van Europa benadrukt dat vreemdelingendetentie een non prison like omgeving moet zijn’, vertelt Imma. Vrijheidsontneming is op zichzelf al een ingrijpende maatregel, dus vraagt het om menswaardige omstandigheden. ‘Toch kiest Nederland ervoor om het zo te doen, en is al meermaals op de vingers getikt’, voegt ze toe.

Imma van Galen

‘Deze mensen hebben een constante angst om weer opgepakt te worden.’

Veel ongedocumenteerden zijn naar Nederland gekomen om bescherming te zoeken, vanwege ellendige omstandigheden of levensgevaar in hun thuisland. ‘Het zijn hele veerkrachtige mensen’, vervolgt Imma, ‘maar ze staan aan de rand van de samenleving. Het is een kwetsbare groep die lastig voor zijn eigen rechten kan op komen. Als ze in vreemdelingendetentie hebben gezeten, wordt er bij ons vrijwel altijd benoemd hoeveel impact dat had.’

In plaats van veiligheid, vinden ongedocumenteerden in Nederland vooral onzekerheid. De arrestatie komt vaak onverwachts; geboeid en zonder uitleg worden ze afgevoerd naar een detentiecentrum. Bij aankomst moeten ze een groot deel van hun bezittingen inleveren, en ondergaan ze soms visitatie. Dit alles voedt gevoelens van onbegrip, vernedering en uitzichtloosheid, versterkt door de angst dat ze teruggestuurd worden naar het land waaruit ze gevlucht zijn.¹

In vreemdelingendetentie is het gebruikelijk dat mensen een cel moeten delen met onbekenden. Voor wie al getraumatiseerd is, kan dat uiterst ontregelend zijn. Taalbarrières, culturele verschillen en het hoge stressniveau maken het samenleven op een paar vierkante meter

behoorlijk complex. Terwijl Europese gevangenisregels voorschrijven dat eenpersoonscellen de norm moeten zijn, tenzij voorkeuren en geschiktheid van celgenoten zorgvuldig zijn afgewogen, gebeurt dat in de praktijk zelden.² De ruimte voor inspraak is beperkt: ‘Het weigeren van een meerpersoonscel (MPC) is een bekend voorbeeld van hoe mensen in isolatie belanden’, aldus Imma.

Een systeem dat mensen breekt

Isolatie in vreemdelingendetentie is een van de meest ingrijpende maatregelen. Wie zich verzet, suïcidaal is of volgens de regels onrust veroorzaakt, wordt in een kleine, prikkelarme cel opgesloten – soms wekenlang. Tijd verliest zijn betekenis. Men moet hier 23 uur per dag verblijven en staat soms onder constant cameratoezicht. Sommigen vertellen dat hun eten door een kier naar binnen werd geschoven.¹ Hoewel de wet stelt dat isolatie maximaal twee weken mag duren, kan de maatregel telkens opnieuw worden opgelegd. Sommigen zitten hierdoor maandenlang in afzondering.²

In een rapport van Amnesty² vertelt Ibrahim (pseudoniem), op dat moment drie maanden in isolatie vanwege het weigeren van een MPC: ‘Het gaat echt niet meer goed. Ik word gek. Soms doet mijn lichaam het niet meer en tikt er iets in mijn hoofd. Ik kan niet meer denken. Lezen gaat ook niet meer. Ik weet niet of ik er volgende week nog ben. Wat heeft het voor nut? Ze maken mij gek hier en ik blijf maar achter de deur. Ik weet het niet meer.’

Door een gebrek aan transparantie en een juridisch vangnet hebben mensen die in isolatie belanden nauwelijks iets om op terug te vallen, legt Imma uit.

Foto: Koen van Weel/ANP

Detentiecentrum Schiphol.

‘Taalproblemen maken het voor ongedocumenteerden moeilijk om te begrijpen wat er gebeurt en wat hun rechten zijn. Het is de vraag of er wel altijd een tolk ingeschakeld wordt. Daarnaast wordt de advocatuur die opkomt voor de rechten van deze groep, niet altijd tijdig betrokken wanneer iemand in isolatie wordt geplaatst.’

‘Bij ordeverstoringen is isolatie soms nodig om tijdelijk rust te brengen’, erkent Imma. ‘Maar dan moet je mensen er zo snel mogelijk weer uit halen. Als het gaat om psychische klachten, moet een psychiater betrokken zijn. In tegenstelling tot de GGZ, waar de psychiater beslist of iemand in isolatie moet en er strikte controle is vanuit de inspectie, beslist in detentie de directeur. Deze beslissingen worden bovendien lang niet altijd gemeld of gecontroleerd door een externe instantie.’ Deze gebrekkige waarborgen maken dat juist kwetsbare mensen snel en langdurig in isolatie kunnen belanden – met alle schadelijke gevolgen van dien.

De echo van isolatie

Isolatie werkt ontwrichtend en laat diepe mentale littekens achter. Voor mensen met een beladen verleden roept detentie en isolatie herinneringen op aan gevangenschap en marteling. ‘Je wordt volledig teruggeworpen op jezelf’, vertelt Imma. ‘Als je al gespannen bent, ga je alleen maar malen. Het leidt tot stress, slapeloosheid en somberheid. Mensen ontwikkelen psychische klachten, of bestaande klachten verergeren. Vaak krijgen ze ook suïcidale gedachten.’ Sommigen zien de dood in Nederland liever onder ogen dan teruggestuurd te worden.¹ De uitzichtloosheid en onzekerheid tijdens detentie drijven mensen tot wanhoop.

De schade van isolatie stopt niet bij het openen van de celdeur. Hoewel het de bedoeling is dat opsluiting rust brengt of als straf dient, heeft het een averechts effect. Isolatie ontnemt zintuigelijke prikkels die zorgen voor onderscheid tussen binnen- en buitenwereld, wat een basis vormt voor logisch denken en emotieregulatie. Mensen raken alleen maar verder verstrikt, volgens Imma: ‘Je ziet juist dat mensen daarna impulsiever worden en dat hun emotieregulatie verslechtert’. Ze benadrukt dat mensen daarnaast traumatische klachten overhouden aan vreemdelingendetentie of isolatie. ‘Sommige patiënten durven niet meer met het licht uit te slapen, omdat dat ze doet denken aan de isolatiecel.’

Veiligheid blijkt een illusie

Een traumatische ervaring in Nederland weegt voor veel mensen extra zwaar, omdat die botst met hun verwachtingen van veiligheid en rechtvaardigheid die ze in Nederland zochten. Dit leidt tot wantrouwen richting de overheid, het zorgsysteem en hulpverleners.⁴ Imma ziet de doorwerking van dit wantrouwen in haar behandeling: ‘Ik heb al een paar keer meegemaakt dat mensen die in vreemdelingendetentie hebben gezeten, en ernstige PTSS hebben, een klinische opname weigeren omdat die setting hen te veel doet denken aan vreemdelingendetentie. Het idee weer op zo’n manier onvrij te zijn is al een reden om het niet te doen. In die gevallen vergt het heel veel uitleg.’

‘Mensen die in vreemdelingendetentie hebben gezeten, zeker in isolatie, denken: dit kan toch niet in Nederland?’

Waarom word ik als crimineel behandeld? In mijn eigen land snap ik het, maar niet hier', vertelt Imma. Ze ziet hoe het gevoel onschuldig vast te zitten leidt tot angst, woede en schaamte. 'Als je vrijkomt heb je een stigma, want je hebt gedetineerd gezeten, dus iedereen denkt dat je een crimineel bent. Ga dan maar eens proberen uit te leggen dat het bestuursrechtelijk is.' Daarbij benoemt ze dat sommigen geen opvang meer durven te zoeken. 'Deze mensen hebben een constante angst om weer opgepakt te worden.'

Menselijke alternatieven

'Soms is isolatie nodig, maar dan kort, onder toezicht en gericht op snel er weer uit. Zeker niet als straf. Die is schadelijk en heeft verder geen gewenst effect. Wat zijn dan alternatieven? Hoe kun je zorgen dat je korter isoleert en die schadelijkheid beperkt is? Ik zie dat dit gesprek, om te kijken naar minder isolatie en betere omstandigheden, nu meer op gang komt binnen het gevangeniswezen. Dat is fijn.'

'Het gaat natuurlijk ook om de veiligheid van personeel, dus er zijn verschillende belangen', erkent Imma. 'Tege-lijkertijd leidt het opsluiten van mensen in detentie, en zeker in isolatie, op zichzelf al tot verhoogde spanning, frustratie en onvoorspelbaar gedrag'. Daarom pleit ze voor een omgeving die zoveel mogelijk afwijkt van een gevangenis. 'De gevangenissetting heeft al een enorme impact op mensen en de combinatie met een isolatiecel versterkt dat effect alleen maar.'

Imma ziet nog veel kansen voor betere scholing van personeel in detentiecentra. Over de recente ontwikkelingen binnen het detentiecentrum in Rotterdam spreekt ze hoopvol: 'Ik ben recent voor het eerst op werkbezoek geweest en zag dat er een zorgcoördinator voor de isolatie afdeling is aangesteld. Er is motivatie om daar verandering in te brengen. In de visie voor Detentiecentrum Rotterdam 2.0 staat isolatie als speerpunt benoemd. We hebben daar met de werkgroep "Géén isolatie in (vreemdelingen)detentie" van de Johannes Wier Stichting en de NVvP, met de directie gesproken en een presentatie gegeven over de schadelijkheid en impact van isolatie. Er is dus welwillendheid.'

De lange adem van verandering

De roep om verandering klinkt steeds luider. Mensenrechten- en artsenorganisaties pleiten al jaren voor het drastisch beperken van vreemdelingendetentie en het volledig afschaffen van isolatie, zeker bij mensen in kwetsbare psychische toestand.

'Het is belangrijk om isolatie als strafmaatregel af te schaffen'

In andere landen worden alternatieven zoals terugkeerhuizen, meldplicht of elektronische toezicht middelen succesvol ingezet. Dit toont aan dat het anders – en menselijker – kan. De traagheid van hervormingen in Nederland rondom vreemdelingendetentie, in combinatie met het gebrek aan passende zorg, roept vragen op. Is dit slechts een uitvoeringsprobleem, of een symptoom van een breder falend asielbeleid?

Totdat structurele verandering is doorgevoerd, moeten de huidige omstandigheden in elk geval menselijker. Dat betekent: transparantie over de duur en reden van opsluiting, aanwezigheid van een tolk, toegang tot zinvolle dagbesteding, en het schrappen van vernederende praktijken zoals visitatie en handboeien. Psychische kwetsbaarheid, zoals PTSS, zou bovendien een contra-indicatie moeten zijn voor vreemdelingendetentie.¹ Isolatie, of die nu strafmatig is of zogenaamd ter bescherming, hoort daar volgens Imma niet meer thuis. 'Het is belangrijk om isolatie als strafmaatregel af te schaffen, en als het wordt toegepast als ordemaatregel moet het zo kort mogelijk, zo humaan mogelijk en met goed extern toezicht.'

Terwijl de politiek wegkijkt, beseft Imma steeds meer dat het haar taak is zich als psychiater uit te spreken tegen het systeem dat mensen beschadigt. 'Sommige veranderingen vergen een lange adem', verzucht ze. 'Maar het is belangrijk aandacht te blijven vragen voor meer medemenselijkheid.'

Isa Last – Beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolgung en Geweld.

REFERENTIES

1. Boerma, R. S., van Galen-Oosterkamp, I. I., & Smid, G. E. (2022). 'They're still adding more pain on me': Psychische klachten na vreemdelingendetentie. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 64, 139–144.
2. Amnesty International, Dokters van de Wereld & Stichting LOS. (2020). *Isolatie in vreemdelingendetentie - Update van het rapport isolatie in vreemdelingendetentie 2015*.

Oekraïne: 2025 = 1938?

De Britse premier Neville Chamberlain bij de terugkeer uit München, september 1938.

Ik ben niet zo van 'lessen trekken uit het verleden'. Politici en journalisten doen net iets te vaak aan argument-picking. Geschiedenis als snoeptrommel, en graaien maar...

Door Peter Bak

Begin dit jaar, aan de vooravond van de Veiligheidsconferentie in München, maakte Trump duidelijk dat Zelensky het door Poetin veroverde deel van Oekraïne moest prijsgeven, en ook moest afzien van het NAVO-lidmaatschap. Toegeven dus, omwille van de lieve vrede. Prompt ging Eurocommissaris voor Buitenlandse Zaken Kaja Kallas bij de geschiedenis te rade en waarschuwde de wereld voor het kwaad van *appeasement*: 'Als we destijds de Tsjechen hadden gesteund, was er geen wereldoorlog geweest.'

'Destijds': dat was eind september 1938, toen een wat houterige Brit op een Londens vliegveld triomfante-lijk met een papiertje stond te wuiven. *Herr Hitler* was

tevreden, zei de Britse premier Neville Chamberlain, teruggekeerd van onderhandelingen in München, met zijn rasperige stem. Eerder dat jaar, in maart 1938, had Hitler Oostenrijk geannexeerd. Vervolgens wilde hij ook Sudetenland, een door Duitstaligen bevolkte grensstrook van Tsjechoslowakije, aan zijn Derde Rijk toevoegen. Er dreigde oorlog, die werd afgewend op een top in München. Engeland en Frankrijk gaven toe, want Hitler beloofde dat hij niet op nog meer grondgebied uit was. Met Sudetenland waren alle Duitsers *heim ins Reich*. En daarom was het, zei Chamberlain opgetogen op dat Londense vliegveld, *peace for our time*. Niet dus: een halfjaar later, in maart 1939, bezette Hitler ook de rest van Tsjechoslowakije. Nog eens een halfjaar later was

het oorlog – en in 1945 waren meer dan vijftig miljoen mensen dood, onder wie zes miljoen joden. Zie daar: het trauma van ‘München 1938’.

MacArthur en ‘Super München’

Tien jaar later, eind februari 1948, toen de euforie over het verslaan van het Derde Rijk was vervlogen en een nieuwe – Koude – oorlog de ontluisterende realiteit was, werd Tsjechoslowakije weer wereldnieuws. Nu namen communisten, aangespoord door Moskou, er de macht over. Het was, zo wilde de Koude-Oorlog-retoriek, de schuld van de – in april 1945 overleden – Amerikaanse president Roosevelt en de toenmalige Britse premier Churchill. Op een conferentie in Jalta, op de Krim, in februari 1945, zouden ze Oost-Europa aan Sovjetunie-leider Stalin cadeau hebben gedaan. ‘Jalta 1945’ was vers twee van het verraderslied dat *appeasement* heette. Maar zo was het niet. ‘Jalta’ was wat anders dan ‘München’. Toen de Grote Drie in februari 1945 op de Krim aan de conferentietafel plaatsnamen stond het Rode Leger al diep in Oost-Europa. Roosevelt en Churchill konden simpelweg niets cadeau doen: Stalin had het al. In 1938 bezat Hitler daarentegen nog geen enkele vierkante meter van Tsjechoslowakije. Dat gold trouwens ook voor Engeland en Frankrijk: ze deden Hitler iets cadeau – Sudetenland – dat ze niet eens bezaten.

Twee jaar na de communistische coup in Praag kreeg de Koude Oorlog zijn eerste militaire front. Noord-Korea, bondgenoot van de Sovjetunie en China, viel in juni 1950 het door de Verenigde Staten gesteunde Zuid-Korea aan. In het Westen, de VS voorop, werd de aanval wijd en zijd gezien als voorbode van communistische wereldverovering. De parallel met de man die nog niet zoveel jaren eerder al eens een greep naar mondiale suprematie had gedaan, was natuurlijk gauw gevonden – en daarmee ook de referentie aan ‘München 1938’. Toen hadden we het monster zijn gang laten gaan, maar die fout zouden we nooit meer maken. Nu gingen we het monster, niet bruin maar rood van kleur, te lijf. De Amerikaanse generaal MacArthur, opperbevelhebber van de VN-troepenmacht die de Noord-Koreaanse agressor uit Zuid-Korea moest verdrijven, was zelfs bereid de atoombom in te zetten. Dan maar een derde wereldoorlog...

Dat was voor president Truman reden MacArthur in april 1951 van zijn functie te ontheffen, maar weer terug in Amerika werd de generaal als held binnengehaald. MacArthur viel in New York een grootse *ticker-tapeparade* ten deel die meer dan zeven miljoen Amerikanen op de been bracht. Truman echter werd als een nieuwe Chamberlain beschimpt. Men sprak van ‘Super München’. So

Ze deden Hitler iets cadeau – Sudetenland – dat ze niet eens bezaten

nineteen-thirty-eight revisited? Je reinste flauwekul, vond Omar Bradley, een vijfsterrengeneraal uit de Tweede Wereldoorlog. Indertijd was een land zonder slag of stoot prijsgegeven, terwijl op het Koreaanse schiereiland dagelijks honderden, soms zelfs duizenden militairen voor de verdediging van de Westerse vrijheid sneuvelen. De vergelijking met 1938 sloeg nergens op.

Kabaal om een kanaal

Tussen de beide Korea's kwam in 1953, toen de dodenteller van de oorlog inmiddels de vier miljoen had aangeikt, van wie de helft burgers, een wapenstilstand tot stand. Drie jaar later was de wereld alweer in de greep van een nieuw conflict: kabaal om een kanaal. Gamel Abdel Nasser, president van Egypte, nationaliseerde de Suezkanaalmaatschappij, die in Britse en Franse handen was. In Londen en Parijs schoot menigeen meteen weer in de Münchenkramp. Nasser, die een jaar eerder – 1955 – militaire steun bij de Sovjetunie had gezocht, ging algauw als een nieuwe Hitler over de tong. Vooral de Britse premier Anthony Eden ging onder een *déjà-vu-gevoel* gebukt. Het ‘verraad’ van 1938 had Eden van nabij meegemaakt: hij was toen minister van Buitenlandse Zaken. En in de oorlog die op de *appeasement-déconfiture* was gevolgd, was zijn oudste zoon gesneuveld. Eden besloot geen *inch* te wijken: terug met dat kanaal, en wég met Nasser. Geen slappe knieën zoals in 1938. Of 1936, toen Hitler het Rijnland al had bezet, of nog een jaar eerder: 1935, toen hij de algemene dienstplicht had ingevoerd.

De Britten en Fransen zochten contact met Israël en eind oktober 1956 vielen ze gedrieën Egypte aan. Ze moesten de strijd al snel staken – niet omdat Nassers troepen te sterk waren, maar omdat Washington niets van de militaire actie moest hebben. Moskou dreigde zelfs met de atoombom. De Britten en Fransen leden groot gezichtsverlies. Ze dachten een in 1938 en 1939 geleerde les, getiteld ‘Het trauma van München’, in praktijk te mogen brengen, maar ze waren eraan voorbijgegaan dat de Verenigde Staten en de Sovjetunie na 1945 de nieuwe bovenmeesters van de wereld waren geworden. Weliswaar was men in Washington evenmin van Nasser gecharmeerd, maar de ruzie om dat kanaal was volgens de Amerikanen toch van andere orde dan de ‘keten van tekortschieten’ die aan de Tweede Wereldoorlog was voorafgegaan.

Foto National Archives

Winston Churchill, Franklin D. Roosevelt en Jozef Stalin tijdens de conferentie van Jalta, februari 1945.

De kanonnen van 1914 – en de raketten van 1962

In januari 1961 werd het Witte Huis betrokken door een president die 'München 1938' van nabij had meegeemaakt: John F. Kennedy. Zijn vader was toen Amerika's ambassadeur in Londen, hijzelf was Harvardstudent en werkte aan zijn eindschets *Appeasement at Munich*, waarvoor hij in 1938 en 1939 zelfs door Europa reisde. Kennedy kwam in zijn scriptie tot de conclusie dat 'München' onvermijdelijk was geweest omdat Engeland en Frankrijk op dat moment militair veruit de mindere van nazi-Duitsland waren. De 'les' van 1938 was volgens Kennedy niet dat je een veroveringszuchtig regime met mondiale aspiraties geen duimbreed mocht toegeven, maar dat je het gevaar tijdig moest onderkennen en je dus eerder moest bewapenen.

In oktober 1962, 24 jaar na de door Kennedy bestuurde Sudetenlandcrisis, zette een eskader Russische

schepen, met atoomraketten aan boord, koers richting communistisch Cuba, op de drempel van Florida. De bedoeling was de raketten op het eiland te installeren en ze te richten op doelen in de Verenigde Staten. Cuba's leider Fidel Castro als nieuwe Hitler brandmerken en – indachtig de 'les' van 1938 – het eskader naar de zeebodem jagen kon een catastrofale atoomoorlog betekenen. Kennedy koos voor zelfbeheersing, voor ratio. Door ragfijn diplomatiek handelen bracht hij Sovjetleider Chroestsjov ertoe de schepen met de raketten te laten omkeren. De wereld, nooit eerder zo dicht bij een derde wereldoorlog, haalde opgelucht adem.

Nu Oekraïne, straks wij?

'Cuba 1962' zette 'München 1938' in de schaduw. Noem het de 'les' van 1962: nooit meer balanceren op het scherp van nucleaire zelfvernietiging. Dat spook leek na de val van de Muur, in 1989, zelfs voorgoed verjaagd. Het

Sovjetimperium zakte door zijn hoeven. Maar toen viel ook Joegoslavië uiteen en kwamen etnische conflicten, die tot 1980, toen dictator Tito stierf, onder een communistisch deksel hadden gezeten, volop tot uitbarsting. Beelden van een uitgemergelde man in een concentratiekamp bij het Bosnische Omarska gingen in de zomer van 1992 de hele wereld over. Meteen riepen politici en journalisten 'WO2' in herinnering. En klonk alom de waarschuwing: géén herhaling van 'München 1938'. Dus: nú militair ingrijpen. Nederland hield er een eigen trauma aan over: 'Srebrenica 1995'.

Vier jaar later, op de laatste dag van de eeuw die twee wereldoorlogen had gebaard, presenteerde Boris Jeltsin, president van wat de 'Russische Federatie' heette, een voormalige KGB-officier als zijn opvolger. De – toen nog – schriële man had een uitdrukingsloos gezicht en een vreemd loopje. Wie had ooit gedacht...? Vladimir Vladimirovitsj Poetin droomde van een nieuw Russisch Rijk. Sinds drie jaar weten we dat het daar niet bij is gebleven. Maar weten we ook wat we moeten doen?

Kennedy zag in dat je het gevaar tijdig moest onderkennen en je dus eerder moest bewapenen

We moeten, aldus Eurocommissaris Kallas, Poetin geen duimbreed toegeven. Kallas is in 1977 geboren in Estland, dat toen onder de communistische knoet van de Sovjetunie zuchtte. In 1990 – Kallas was dertien – werd Estland een vrij land. Wij, in het Westen, in de roes van de gewonnen Koude Oorlog, dachten dat we de Russen wel zo'n beetje naar onze pijpen konden laten dansen. De Esten echter bleven wantrouwend, ja: angstig. Vijftig jaar onderdrukking is niet zomaar met een druk op de *delete*-knop uit het collectieve geheugen gewist. Sinds 24 februari 2022 denken de Esten: nu Oekraïne, straks wij? Daarom moeten we volgens Kallas nú doen wat we in 1938 hebben verzuimd: niet zwichten voor de veroveringszuchtige tiran.

Ik weet het niet...

Hadden Engeland en Frankrijk de Tweede Wereldoorlog kunnen voorkomen als ze in 1938 'nee' hadden gezegd? Hitler *wilde* oorlog, koste wat het kost, om zodoende het jodendom te vernietigen en *Lebensraum* te scheppen voor het Duitse *Herrenvolk*. In september 1938 was hij er al klaar voor. De vraag moet daarom zijn: hadden Engeland en Frankrijk de oorlog toen kunnen winnen? Paar maanden vechten, misschien een halfjaar of een jaar: Hitler en zijn trawanten dood of gevangen, alles

weer normaal? Ik denk het niet. Het was al te laat. Hitler was militair al behoorlijk sterk en het Duitse volk stond vrijwel als één man en vrouw achter hem. *Appeasement* was niet zo onlogisch of naïef. Of laf. Wij weten wat er zou volgen, Chamberlain wist dat niet. Niemand wist dat.

Dus zo kwaad is Trumps optreden nog niet? In ieder geval kunnen we vaststellen dat er intrigerende parallellen zijn. Chamberlain was ook zakenman van origine, die Tsjechoslowakije maar een verafgelegen land vond dat helemaal geen oorlog waard was. Zo denkt Trump ook over Oekraïne, en hij is al net zo ijdel en eigengereid als Chamberlain. Ook Trump zou maar wat graag op een vliegveld, teruggekeerd van onderhandelingen, triomfantelijk een papiertje in de lucht willen steken. Zeggend: hierop staat zowel de handtekening van 'mister Putin' als de mijne – en daarmee is alles geregeld. Want hij heeft mij beloofd dat hij niet op nog meer grondgebied uit is.

De verschillen tussen '1938' en '2025' zijn echter net zo groot. Het was de Tsjechen niet gegeven Sudetenland gewapenderhand te verdedigen, terwijl de Oekraïners sinds dag één van de Russische inval met man en macht terugvechten. Praag werd indertijd gewoon in de steek gelaten, maar Kyiv wordt massief gesteund, ook door de VS. Hitler was, als het eropaan kwam, een megalomane en daardoor onberekenbare politicus. Bij hem was het alles of niets. Poetin is een kille rekenaar – en hij kan in een oogwenk de hele wereld vernietigen. Kennedy zei in 1963: 'Als de mensheid niet binnen afzienbare tijd de oorlog afschaft, dan zal de oorlog spoedig een einde maken aan de mensheid'.

We leven nog steeds, de oorlog is niet afgeschaft en in eigen land klinken zelfs stemmen om de opschorting van de opkomstplicht voor militaire dienst ongedaan te maken. Ikzelf werd in 1981, een maand voordat ik achttien werd, ter keuring naar een kazerne in Amsterdam ontboden. Daar heb ik me 's ochtends, gewapend met een jampot met urine, gemeld en ben ik de verdere dag ook anderszins op militaire geschiktheid beoordeeld. Ik zou in 1989, na afronding van de studie, de wapenrok hebben moeten aantrekken. Ik heb dat geweigerd. Ik vond, net als Kennedy in 1963, dat oorlog moest worden afgeschaft. Dat vind ik nog steeds, maar ik heb niet de indruk dat iedereen het met me eens is. En ondertussen stel ik mezelf voortdurend de vraag of ik – sleutelwoord 'Oekraïne 2025' – nu ook militaire dienst zou hebben geweigerd. Antwoord: ik weet het niet... Echt niet.

Peter Bak - Onderzoeker bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld.

Foto Shutterstock

DE IMPACT VAN PTSS OP KINDEREN VAN VETERANEN

Nederland telt ruim 100.000 veteranen. Ongeveer vijf procent van de veteranen komt thuis te zitten met posttraumatische stressstoornis (PTSS). De stoornis laat diepe sporen na, niet alleen bij de veteraan zelf, maar ook bij hun kinderen. Hoe is het voor hen om op te groeien in de schaduw van het trauma van hun ouder?

Door Joyce van Welie

'I faced it all and I stood tall. And did it my way.' Het refrein van het nummer *My Way* van Herman Brood galmt op 10 mei 2024 over de Veteranenbegraafplaats in Loenen. Het is H  l  ne (56) die het nummer heeft uitgekozen voor haar vader, die in 1960 voor twee jaar werd uitgezonden als marinier naar Nieuw-Guinea. H  l  ne ziet een paar bejaarden raar opkijken bij het nummer, maar ze koos het voor een reden. Dit nummer is namelijk haar vader: verbaal sterk, lief en soms beangstigend, maar vooral stoer tot het einde. 'Hij deed dingen misschien niet helemaal zoals het normaal hoort, maar hij was wel authentiek', vertelt H  l  ne. Toen haar vader stierf, voelde ze zich vrij, maar miste ze hem ook. 'Veertig jaar na zijn uitzending kreeg hij de diagnose PTSS en de erkenning van Defensie dat hij gewond terugkwam en aan zijn lot was overgelaten. Gelukkig is hij 83 jaar geworden, want anders had ik hem herinnerd als een rotvader', zegt H  l  ne. 'Nu ga ik elke maand naar zijn graf.'

'Ik heb zijn angst altijd erg gevoeld, maar ik durfde niet te vragen naar zijn ervaringen'

Toen er nog geen woorden waren

Lang waren er geen woorden voor wat moeders en vaders, zoals de vader van H  l  ne, doormaakten in oorlogssituaties. Hoewel de verschijnselen sinds de tijd van het oude Griekenland al verschillende namen heeft gekend, kwamen de aanhoudende symptomen in 1980 pas bekend te staan als posttraumatische stressstoornis (PTSS). 'Als kind wist je gewoon niet beter. Er werd niet over gesproken', vertelt René (72) wiens vader diende bij de Koopvaardij tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zondagen staan hem het meeste bij, omdat er altijd spanning in huis hing. In de huiskamer probeerde René de situatie goed in te schatten. Werd het een rustige middag of een

drama waarin zijn vader zijn moeder uitschold? 'Soms verzoop hij bijna in z'n soep, omdat hij te veel jenever had gedronken. Dan was hij tenminste wel lekker rustig.' Zijn vader dronk veel. Dat zorgde ervoor dat René's vader begon te schelden en tieren en dat hij gewelddadig werd, waardoor het gezin regelmatig klappen kreeg. 'Mijn pa kon echt wel aardig zijn, maar hij was onberekenbaar. Hij kon zomaar omslaan in een woedebui. Je kon er niet van op aan.' René, zijn zus, broers en zijn moeder moesten soms lachen van de zenuwen. 'We kregen af en toe een slappe lach. Nerveus lachen, omdat het allemaal zo absurd was.'

René was als kind driftig. 'Mijn drift kwam uit mijn jeugd met een onvoorspelbare vader. Nu zit er nog steeds iets in mij waardoor ik zelf ook zou kunnen ontploffen en ben ik altijd extra alert.' Zijn oudste broer zweeg hun vader dood. 'Hij zei pas nog: de mooiste dag van mijn leven was de dag dat "die ouwe" doodging.' René zelf voelde vooral opluchting. 'Blij dat een groot probleem was opgelost. Mijn moeder kon eindelijk een normaal leven leiden.'

Het aanleren van gedrag

Net als René groeien meer kinderen van veteranen op in een huis waar PTSS voelbaar is, maar zelden wordt benoemd. Zo ook Marlein. Tijdens de Dodenherdenking in haar dorp stond Marlein (33) als achtjarige meisje naast haar vader. Tijdens de twee minuten stilte begon hij te huilen. 'Ik wist niet waarom. Ik schrok en was in de war. Ik wist dat gevoelsmatig iets groots aan de hand was, maar hij zei niets tegen mij en legde het later ook niet uit.' Marlein haar vader werd in 1979 uitgezonden naar Libanon. 'Ik heb zijn angst altijd erg gevoeld, maar ik durfde niet te vragen naar zijn ervaringen. Ik was bang dat het te heftig zou zijn.'

Marlein vertelt dat ze in haar jeugd niets tekort kwam, maar dat het tegelijkertijd lastig en eenzaam was. 'Er was veel stress en angst.' Haar vader schrok snel van plotselinge geluiden en had een kort lontje. Marlein, haar broertje met ADHD en haar zusje moesten voor- spelbaar en stil zijn in huis. 'Hij kon daarin ook zijn emoties niet goed regelen en viel van het een op andere moment uit zijn rol als opvoeder.' Als kind voelde Marlein zich verantwoordelijk voor die emoties. 'Ik was mijn broertje en zusje aan het kalmeren en mezelf aan het wegcijferen. Ik liep op mijn tenen door het huis, deed keukenkastjes zachtjes dicht en durfde niet hard met mijn lepel door een kom yoghurt te schrapen.' Marlein heeft dit later in therapie bewust moeten afleren en geeft aan dat het nu op 33-jarige leeftijd nog steeds

Als kind voelde Marlein zich verantwoordelijk voor de emoties van haar vader

een worsteling is: 'Ik had mezelf een bepaald gedrag aangeleerd als overlevingsmechanisme om mijn vaders triggers niet te raken.'

'Wat als ik hem was?'

Waar Marlein zich al op jonge leeftijd bewust is van de triggers en spanningen bij haar vader, wordt het Aaliyah op haar achttiende duidelijk wat de naam en betekenis is van haar vaders symptomen. Het is een doordeweekse avond, rond half elf, wanneer Aaliyah (27) wordt gebeld door haar vader. Ze neemt op en krijgt te horen dat haar vader niet meer weet waar hij is. 'Zijn batterij was ook nog bijna leeg. Ik vroeg hem zijn live locatie te sturen.' Aaliyah en haar moeder stappen in de auto. De locatie brengt hen ergens waar geen licht is, omringd door weilanden en duisternis. 'Ik zag mijn vader naar ons toe lopen met zijn ogen wijd open. Hij kwam net uit een psychose, waarin hij weer werd teruggebracht naar Srebrenica', vertelt Aaliyah. Aan alles zag ze dat hij daar weer was, dertig jaar geleden, tijdens de uitzending. 'Dat was het moment waarop ik zag hoe erg de oorlog nog in zijn systeem zit.'

Bij Aaliyah was de spanning thuis vaak voelbaar. 'Mijn vader kon snel aangebrand zijn. Hij is echt iemand van het uiterste. Hij houdt het niet bij één glaasje, hij neemt er vijf.' Veel kreeg ze op jonge leeftijd niet van zijn agressie mee, omdat haar moeder haar wegghield bij de meeste situaties. Wel kreeg ze snel verstand van dingen: 'Ik heb een goede kindertijd gehad, maar ik ben natuurlijk niet gek. Ik zie ook de drankglazen en de onbekende substanties op tafel. Als jong kind kon ik dat nog niet plaatsen, maar inmiddels wel.' De impact van de PTSS van haar vader beïnvloedde vooral het ritme van haar dagelijks leven. 'Ik ging vaak ontdaan naar school, omdat er thuis weer iets was gebeurd.' Ze vergelijkt haar situatie soms met die van haar halfbroer, die niet bij hun vader opgroeide. 'Dan denk ik weleens, wat als ik hem was? Hoe zou het zijn geweest zonder die onrust?'

Extra alert

Niet alleen vaders, ook moeders komen als veteraan thuis met PTSS. Als zesjarig meisje slaapt Hinke (17) ruim een half jaar lang bij haar vader in bed. Haar moeder werd in 2004 uitgezonden naar Irak en is in 2013 opnieuw op missie, dit keer in Afghanistan. Contact is er

Militair keert terug uit Afghanistan, 2014

als kind niet een situatie te creëren waarin mijn ouders een paniekaanval kregen. Ik was daar vaak mee bezig. Ik moest altijd opletten.' Ook vertelt Rob over zijn thuissituatie: 'Bij ons thuis was er vreugde, maar nooit oprecht vreugde of liefde. Het was altijd een milde versie van emoties uiten.' Zijn vader veranderde toen Rob zelf in militaire dienst moest. Het trauma dat jarenlang verborgen zat, barstte toen open. 'Mijn vader was op dat moment niet meer mijn vader. Hij werd een ander mens.' Later beseft hij hoe groot de invloed van de trauma's van zijn ouders op hemzelf was. 'Toen ik mijn vrouw ontmoette was ik net zo in de war als mijn vader. Ik spiegelde hem, zonder dat ik het doorhad.' De echte doorbraak kwam in

weinig. 'In de avond vroeg ik me vaak af of mijn moeder nog leefde', vertelt Hinke, 'Als ik naast mijn vader lag, wist ik in elk geval zeker dat ik nog één ouder had.' Vier jaar na haar missie in Afghanistan krijgt Hinkes moeder de diagnose PTSS. 'Ze draagt bijna altijd een zonnebril en oordopjes. De stress slaat soms ook op haar lichaam.' Al op jonge leeftijd neemt Hinke zorgtaken op zich. 'Tijdens de uitzending probeerde ik mijn broertje te beschermen. Later waarschuwde ik mijn moeder voor ballonnen op feestjes en soms help ik haar met het tillen van de boodschappen.'

In het bijzijn van haar moeder en vooral buitenshuis wordt Hinke extra alert voor prikkels die haar moeder kunnen triggeren. 'Ik moet leren afstand te nemen, want anders maak ik mezelf gek.' Desondanks hebben Hinke en haar moeder een goede band: 'Nu ze thuis is, voelt het alsof we tijd inhalen. En eerlijk? Ik vind het stoer. Mijn moeder zat in het leger, dat hoor je niet vaak.'

'Jouw ouders hebben de wonden, maar jij draagt de littekens'

Hinke is niet de enige die opgroeide met een moeder met PTSS. Rob (42) groeit als enig kind op in een oorlogsgebied, waaraan zowel zijn moeder als zijn vader PTSS overhouden. Thuis werd er weinig gesproken over wat zijn ouders hadden meegemaakt, maar er waren kleine signalen: de geur van barbecueën of het geluid van een overvliegende helikopter zorgde voor paniekaanvallen. Voor Rob was de sfeer in huis altijd alsof hij op eieren moest lopen, omdat er altijd iets was dat zijn ouders kon triggeren. 'Het was soms ingewikkeld om

2017. Hij sprak een commando: 'Die man zei iets dat me raakte: "Jouw ouders hebben de wonden, maar jij draagt de littekens." Dat zette alles op z'n plek. Die littekens waardoor je bent wie je bent.'

Marlein en Rob zijn gefingeerde namen en zijn vanwege privacyredenen aangepast. De echte namen zijn bij de redactie bekend.

Joyce van Welie - Laatstejaars student Journalistiek en richt zich in haar afstudeeronderzoek op de ervaringen van kinderen van veteranen met PTSS.

BRONNEN

Nederlands Veteraneninstituut (NLVI). (2024, 26 juli). *Beleid, feiten en cijfers – Nederlands Veteraneninstituut*. Nederlands Veteraneninstituut. www.nlveteraneninstituut.nl/over-veteranen/beleid-feiten-cijfers/

KRO-NCRV. (2024c, december 17). *Veteranenombudsman: 'Hulp aan familieleden van getraumatiseerde veteranen kan en moet beter'*. KRO-NCRV. pointer.kro-ncrv.nl/veteranen-ombudsman-hulp-familieleden-getraumatiseerde-veteranen-moet-beter

Canada, V.A. (2024, 19 april). *Post-traumatic stress disorder (PTSD) and war-related stress* | Veterans Affairs Canada. www.veterans.gc.ca/en/mental-and-physical-health/mental-health-and-wellness/understanding-mental-health/post-traumatic-stress-disorder-ptsd-and-war-related-stress

De impact van het grootschalige geweld tijdens de Tweede Wereldoorlog is nog altijd voelbaar. Tijd lijkt aan de gruwelijkheid niets af te doen, en dat is, ergens, een goed gegeven. Op een bepaalde manier voelt 4 mei elk jaar, in elk geval deels, als een stomp in de maag. Zoals vele anderen met mij, heb ik rondom de herdenkingsdagen veel gelezen, gekeken en geluisterd over de Tweede Wereldoorlog. Nieuwe persoonlijke verhalen, nieuwe inzichten en nieuwe beelden raken elk jaar weer een nieuwe snaar.

Zo bevond ik me laatst in Museum van de Geest (Het Dolhuys) in Haarlem, om de tentoonstelling *Who cares?* te bezoeken. In de tentoonstelling wordt aandacht besteed aan de psychiatrische en verstandelijke gehandicaptenzorg tijdens de Tweede Wereldoorlog. 'Erbij horen is noodzakelijk voor een gezonde geest', hoor ik in de introductiefilm.

Psychiatrische patiënten werden in Duitsland in de jaren '30 geclassificeerd als 'onwaardig erfgoed'. De grootschalige sterilisatiecampagnes mondden eind jaren '30 uit in systemische moordcampagnes. De nazi's noemden het euthanasie. Tussen januari 1940 en augustus 1941 werden ruim 70.000 volwassen psychiatrische patiënten en mensen met een verstandelijke beperking om het leven gebracht in gaskamers. Dit was de eerste keer dat in Nazi-Duitsland gaskamers voor de moord op grote groepen mensen werden gebruikt. Tot gedwongen sterilisatie en moord van psychiatrische patiënten is het in Nederland niet gekomen, maar zij hadden te lijden onder ontberingen, honger, verplaatsingen, en militair oorlogsgeweld. De thematiek van de tentoonstelling staat in schril contrast met de onbezorgde sfeer in het park rondom het museum op een van de eerste zonnige dagen deze lente.

In en uit het nauw

Het doorlopen van de tentoonstelling voelt als een fysieke echo van de podcast *In het nauw* die ik eind 2023 samen met mijn collega Bart Nauta opnam, over hetzelfde thema. Het vertellen van deze verhalen, en het vertolken van letterlijke citaten van nabestaanden, omstanders en slachtoffers, zorgde voor dat bekende zware gevoel op de maag. Na een aantal passages te hebben opgenomen in de donkere kleine studio, moesten we telkens even kort pauzeren. Ademhalen. Juist als die emoties uitdoven, als die stomp in de maag verdwijnt, en we dreigen af te vlakken, is er reden tot zorg.

Onze tijd is aan het verharden. De afgelopen weken vliegen de vragen door mijn hoofd: Welke groepen in onze samenleving zijn het meest kwetsbaar? Wie komt er vandaag de dag in het nauw? Hoe kan het toch dat een mens zo onmenselijk kan worden gemaakt? Door individuen, door groepen, en door systemen. Dat zijn momenten dat ik even diep ademhaal en het boek even dichtdoe, de podcast pauzeer, of de tentoonstelling even verlaat.

Dat de waarden vrijheid, veiligheid en gelijkheid moeten worden blijven bevochten, voel ik dit jaar meer dan de voorgaande. Het ergste wat we kunnen doen is wegstappen van de kleine stapjes die voorafgaan aan de grotere stappen in het proces van polarisatie, uitsluiting en vervolging. Ik lees de ontluisterende woorden van Casper Wits ('5 vragen aan' op pagina 45) en realiseer me dat wegstappen van onrecht, wetteloosheid en zelfs genocide aan de orde van de dag is. Hoe bevochten we het gevoel van woede, verdriet en onmacht dat dit oproept? Een antwoord op die vraag heb ik helaas nog niet gevonden.

Lucia Hoenselaars - Beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en adjunct-hoofdredacteur van *Impact Magazine*.

Hoflandlezing door Carola Schouten

‘Het gezicht van de herinnering’

Rotterdam na het bombardement van 14 mei 1940

Op 13 mei 2025 sprak Carola Schouten, burgemeester van Rotterdam, de H.J.A. Hoflandlezing uit ter ere van de jaarlijkse herdenking van het bombardement van Rotterdam, 85 jaar geleden.

Geachte aanwezigen,

‘Herdenken heeft zin, het is een essentieel onderdeel van het historisch besef. Het helpt aanzienlijk als we ons bij de plechtigheid een concrete voorstelling kunnen maken.’

Deze woorden van Henk Hofland uit zijn 14 mei-essay van 2007 raken voor mij de kern van wat herdenken werkelijk betekent, namelijk: niet alleen het bewaren van het verleden, maar juist ook betekenis geven aan wat we ons herinneren. Geschiedenis voelt vaak wat abstract. Bijna als een fictieve werkelijkheid waarin films, boeken en games worden gesitueerd. Geschiede-

De stad die we vandaag om ons heen zien en voelen, werd goeddeels geboren uit die verwoesting

nis is eerder hoofdelijk: een voltooid verleden tijd die we in alle complexiteit ons moeilijk kunnen voorstellen, laat staan voelen. Maar herdenken vraagt ons om juist in het verleden de menselijkheid te ontdekken; diezelfde menselijkheid die ons verbindt met elkaar.

Als we denken aan de verwoestingen van 14 mei 1940 dan kunnen we ons het leed misschien iets levendiger

voorstellen. Het betrof namelijk ons mooie Rotterdam. De stad die wij op onze eigen manier in het hart dragen en dagelijks ervaren. Het bombardement dat ons stadshart in een moordend tempo mismaakte tot een akker van puin was verre van een abstracte gebeurtenis. Het was een gewelddadige en gruwelijke vernietiging van alles wat voor veel Rotterdammers zo vertrouwd was: hun huis, buurt, burens, geliefden, gezinnen, hun toekomst. De stad die we vandaag om ons heen zien en voelen, werd goeddeels geboren uit die verwoesting, uit dat verdriet en tegelijkertijd uit de kracht van de daaropvolgende wederopbouw. Het bombardement was een snerpande zweepslag in de geschiedenis, maar het litteken is tegelijkertijd het toonbeeld van zowel verlies als veerkracht.

Herdenken helpt ons een concreet beeld te vormen van wat verloren ging

Vandaag zijn we hier - 85 jaar later - om die geschiedenis niet alleen te herinneren, maar om die betekenis vol in het heden te brengen. Niet als een opsomming uit een geschiedenisboek, maar als een vertelling wat ons vandaag iets kan leren over wie we zijn, waar we vandaan komen en - vooral - waar we naartoe willen. En dat is waar Henk Hofland - als chroniqueur pur sang - levenskracht blies in zijn woorden, namelijk: herdenken helpt ons een concreet beeld te vormen van wat verloren ging. Het maakt de geschiedenis weer menselijk, het maakt het herkenbaar. Voor u en voor mij. In het hier en nu. Met het oog op de toekomst.

Na de Tweede Wereldoorlog hebben Rotterdammers geprobeerd om de herinneringen in leven te houden. Uit liefde, eerbied en dankbaarheid, maar zeker ook om de pijn en het verdriet te verwerken. Herinneren is daarmee een actieve menselijke houding, maar ook een therapeutische handeling. Herinneren vraagt ons niet alleen om naar het verleden te kijken. Het vraagt ons als mens te verhouden tot het verleden, om verbinding te maken met wat was en te begrijpen hoe dat doorwerkt in het nu. Het helpt ons ook om onszelf te begrijpen als onderdeel van een groter geheel. Als deel van een gemeenschap die werd gevormd door alles en iedereen wat voor ons kwam. Een gemeenschap van mensen die in een bepaalde tijd leefden. Mensen die - net als u en ik - een leven leidden vol verwachtingen, dromen en wensen. Mensen met een gezicht. Een gezicht wat terstond verdwijnt in cijfers en statistieken. Maar precies

dat gezicht is nodig om de geschiedenis - ook van de meidagen in 1940 - écht te begrijpen. Ook al zullen we deze mensen nooit persoonlijk kennen. Evenmin van alle mensen waarmee we nu samenleven. Maar hun gezichten op foto's, in de metro, op straat of hier in de bibliotheek doen iets met ons. Iets fundamenteels.

Er schuilt namelijk kracht in het gezicht van de ander. We kennen de gezichten die we zien vaak niet goed. We weten niet altijd de verhalen die ze dragen. Maar toch zijn ze voor ons herkenbaar. Ze herinneren ons eraan dat we niet alleen zijn. Dat onze geschiedenis niet alleen bestaat uit cijfers en feiten, maar juist uit mensen. Mensen zoals u en ik. Het gezicht van de ander confronteert ons met de aanwezigheid van die persoon en roept ons op om niet weg te kijken, maar juist om te kijken, om de ander écht te zien en om ons met hen te verbinden.

De gezichten die we, onder andere, op het Centraal Station, Ahoy en langs de Westersingel in deze dagen geprojecteerd zien, brengen het verleden in één seconde dichterbij. Ze herinneren ons eraan dat het bombardement van 14 mei 1940 geen gebeurtenis was die zich alleen in boeken of op foto's afspeelt. Het was een gebeurtenis die de levens van duizenden mensen veranderde. Elk van de geïdentificeerde 711 namen die worden geprojecteerd, staat voor een uniek mensenleven. Achter elke naam schuilt een verhaal van verlies en verdriet, maar ook van kracht en veerkracht. Want juist door deze gezichten te tonen, door de verhalen van deze mensen te vertellen, geven we betekenis aan wat verlo-

Foto Casper Rilla

Carola Schouten

Projectie van slachtoffers van het bombardement van Rotterdam in de stationshal van Rotterdam Centraal.

ren ging, maar ook aan wat we moeten behouden. Het gezicht van een slachtoffer van het bombardement is geen onpersoonlijk symbool. Het is niet zomaar een schim uit het verleden. Het is projectie van een leven dat nooit de kans kreeg om voluit te leven. Het is een verhaal dat ons uitnodigt om niet alleen te herdenken, maar juist om te leren. En het is precies in deze verbinding met de ander - in het écht zien van de ander - dat de herinnering levend blijft.

De wederopbouw van Rotterdam is een symbool van wat er mogelijk is na verlies

De Franse filosoof Emmanuel Levinas zag dit heel scherp. Hij zei: 'In het gelaat van de ander openbaart zich het bevel: gij zult niet doden.' Levinas zegt hiermee dat wanneer we naar andermans gezicht kijken, we direct worden geconfronteerd met de menselijkheid van die persoon. En die confrontatie vereist een reactie. Beter gezegd: een verplichting. Een verplichting om de ander te erkennen als iemand met een eigen leven, met eigen onvolkomenheden en voortreffelijkheden. Een gezicht verplicht ons de ander niet te negeren, niet te verwerpen. Het nodigt ons uit om ons te verbinden

en om vanuit die verbinding verantwoordelijkheid te nemen voor de wereld die we vandaag maken. Dat is de kracht van het gezicht. En de kracht van de menselijkheid én medemenselijkheid.

Als voorbeeld noem ik graag Wilhelmina Alexandrina Kroon-De Bruijn, wiens naam en gezicht momenteel wordt geprojecteerd op enorme schermen en bomen in Rotterdam. Ook Wilhelmina verloor haar leven tijdens het bombardement. Haar gezicht dwingt ons om niet alleen haar verlies te zien, maar ook de liefde die zij koesterde voor het leven dat zij leidde tot die noodlottige 14e mei.

Wat gebeurt er nog meer met ons als we haar gezicht zien? Haar gezicht draagt bij aan een breder besef. Het herinnert ons eraan dat de stad die we vandaag onder onze voeten hebben niet zonder pijn, verdriet en verlies werd gebouwd. Het maakt duidelijk dat Rotterdam anno nu de vrucht is van zowel verlies als veerkracht van generaties die ons zijn voorgedaan. Rotterdam is daarom niet zomaar een kadastraal omzoomde ruimte van glas, beton, staal en ijzer, maar een menselijke dimensie gevuld met verhalen van mensen. Mensen die op 14 mei 1940 slachtoffer werden van bruto geweld. Mensen voor wie wij vandaag tot onze verantwoordelijkheid moeten rekenen om ze niet in de vergetelheid te zien verdwijnen.

Nelleke Noordervliet legt in haar 14 mei-essay *'Een verre echo'* uit dat de stad Rotterdam daarmee zelf een weerspiegeling is van een menselijke geschiedenis. Ze schrijft: 'Een stad is niet alleen de optelsom van haar inwoners door de eeuwen heen, maar vooral ook wat ze er laag voor laag hebben achtergelaten: de huizen, de straten, de gebouwen, de gewoonten, de taal, de mentaliteit.' Ik vind dit een rake observatie. De stad is, net als de gezichten die we zien, een levende herinnering. De gebouwen, de straten, de pleinen dragen het verhaal van 14 mei 1940 met zich mee. Ze geven ons de gelegenheid om het verleden niet alleen als een herinnering te bewaren, maar om er actief deel van uit te maken, om het te voelen, om het in ons dagelijks leven te integreren.

Rotterdam is een menselijke dimensie gevuld met verhalen van mensen

Noordervliet benadrukt hoe de stad als een levend organisme met ons meegroeit, maar tegelijkertijd de littekens van haar verleden op haar huid draagt. Ze schrijft: 'Het verhaal dat wij elkaar vertellen over de oorlog is voor alles het verhaal van een stadshart, van een gemeenschap die onverhoeds werd getroffen in haar kern en haar gezamenlijke geschiedenis, die in alle gebouwen en straten werd verteld. Daar moeten we voor de volgende generaties een vorm voor vinden.' Noordervliet pleit voor aandacht voor de stad. 'Zorg voor het hart', zoals ze het zelf schrijft. Om te komen tot een herdenkingsgemeenschap. En naar precies zo'n herdenkingsgemeenschap zijn we op weg, getuige ook deze jaarlijkse lezing. Wat Rotterdam vandaag is, is dus niet enkel gebouwd op fundamenten van glas en beton, maar ook op de fundamenten van herinnering, verbinding en verantwoordelijkheid. De wederopbouw van Rotterdam is een symbool van wat er mogelijk is na verlies. Het is een stad die opnieuw moest worden opgebouwd, van de grond af. Maar de wederopbouw ging verder dan enkel de fysieke stenen van de stad. Het ging ook over de geest van de stad, de manier waarop mensen met elkaar verbonden werden, de manier waarop de Rotterdamse gemeenschap zich herstelde.

Het is belangrijk om te erkennen dat de wederopbouw niet alleen ging over de vernieuwing van huizen en straten. Het ging over de vernieuwing van de menselijke gemeenschap, over het opnieuw ontdekken van mede-

menselijkheid, van zorg voor elkaar, van verantwoordelijkheid voor de stad die alom gevoeld werd. Rotterdam werd een stad die niet alleen haar gebouwen, maar ook haar ziel herstelde. Het was een stad die zich niet liet breken door het verlies, maar die zich verhief boven dat verlies door verbinding te zoeken, door met elkaar te blijven praten, door de verhalen van het verleden niet te vergeten.

En daar komen we bij de toekomst van Rotterdam, een toekomst die in onze handen ligt. De stad die wij vandaag met elkaar bouwen, bewonen en bezielen, wordt niet enkel bepaald door de stenen, maar juist door de waarden die we met elkaar delen. De stad die wij morgen aantreffen, wordt gevormd door de keuzes die wij vandaag maken. 'Wij zijn de tijden', zei Augustinus al eeuwen geleden. Onze inzet in het nu maakt de wereld van vandaag en morgen.

Wanneer wij de gezichten van 14 mei 1940 zien, wordt de oproep aan ons duidelijk. Het is niet alleen een oproep om de herinnering levend te houden, maar ook om verantwoordelijkheid te nemen voor de stad van morgen. Wat voor stad willen we zijn? Voor mij is dat zonneklaar. Ik wil een stad die de gezichten van de anderen blijft zien. Een stad die blijft zoeken naar de verbinding met de ander. Een stad die zich verantwoordelijk voelt voor de toekomst die we samen vormen. Dit is het Rotterdam dat ik in mijn hart en hoofd draag, koester en voorsta. En ik hoop u ook.

Laten we daarom niet alleen stilstaan bij de gezichten van het verleden, maar in het nu ook al de gezichten van de toekomst zien. Laten we, als we naar de stad kijken die we morgen willen hebben, bedenken wie we willen zijn in de ogen van de volgende generatie. Wat zullen toekomstige generaties denken en vinden van ons handelen in het heden? Wat voor stad laten wij hen na? Die vraag kun je stellen bij alle kinderen die nu worden geboren. Kijk hen goed aan. Want in hun gezicht, de gezichten van de toekomst, wordt onze eigen verantwoordelijkheid weerspiegeld.

Het is aan ons om die verantwoordelijkheid te dragen, om die verbinding te maken. Herinnering vraagt ons niet alleen om terug te kijken, maar ook om vooruit te kijken. Het roept ons op om samen de stad te maken die we willen zijn. Een stad van mensen. Een stad van medemensen. Een meer concrete voorstelling is ondenkbaar.

Dank u wel.

5 Vragen aan Casper Wits, sinoloog en japanoloog aan de Universiteit Leiden, en geopolitiek analist bij het Haagsch Instituut GeopolitiekNu

Casper Wits

'Onze geopolitieke nonchalance is diep geworteld'

Door Lucia Hoenselaars

1. Je houdt je veel bezig met de verhouding van het westen tegenover grootmachten zoals Rusland en China. Zijn we voldoende reëel in ons besef van geopolitieke dreiging?

'Als samenleving hebben we een diepgeworteld gevoel van (schijn)veiligheid ontwikkeld, deels na 1945 en zeker sinds het einde van de koude oorlog. Dat democratie niet vanzelfsprekend is, en langdurige vrede in Europa al helemaal niet, wil er dus ook maar moeilijk in. Onder specialisten denk ik dat dit besef inmiddels meer en meer doordringt, al heeft dit lang geduurd. En vanwege de ontrafeling van de relatie met de VS begint ook breder het besef van onze kwetsbaarheid ten

opzichte van autoritaire staten nu door te dringen. Toch denken veel Nederlanders nog steeds dat bijvoorbeeld Russische dreiging ons uiteindelijk niet zal raken. Terwijl Rusland allang bezig is een hybride oorlog tegen ons te voeren, en er met de aanslag op MH17 al een groot aantal Nederlanders door de Russen is vermoord.'

2. Hoe kunnen we ons als individuen en als samenleving weerbaar maken tegen de dreiging van Rusland en China?

'Allereerst moet er aandacht zijn voor hoe we ons als Europa minder economisch afhankelijk kunnen maken van deze landen, en van de VS. Bijvoorbeeld als het om

cruciale grondstoffen gaat. Ook is het goed dat er nu meer aandacht voor defensie is. Toch zou het werkelijk weerbaar maken van onze samenleving moeten gaan over veel meer: het investeren in zorg, goed onderwijs, natuurbehoud, de energietransitie, et cetera. Uiteindelijk zijn deze dingen het belangrijkste als we willen dat mensen zich geborgen voelen in onze samenleving. En hoe meer mensen zich geborgen voelen, hoe meer men bereid zal zijn op te komen voor onze manier van leven. Ook zal je je als samenleving buiten de eigen landsgrenzen moeten inzetten voor internationaal recht, omdat dat direct in ons eigen belang is. We kunnen het ons niet langer veroorloven daarin selectief te zijn; bijvoorbeeld door wel op te komen voor Oekraïne, maar niet voor Gaza.'

3. Je laat je kritisch uit over pacifistische bewegingen en stelt in NRC: "Strategische empathie" met de Chinese leiders is slechts mogelijk als we de genocide op de Oeigoeren negeren'; en met Rusland slechts door 'Oost-Europese perspectieven te marginaliseren.' Kan je dit toelichten?

'De pacifisten die ik bekritiseer in dat artikel vinden vooral dat we meer rekening moeten houden met de belangen en afwegingen van autoritaire staten, met name China en Rusland. "Strategische empathie" in die context betekent vooral dat we internationaal meer ruimte moeten creëren voor deze belangen, wat de enige manier zou zijn om de vrede te bewaren. Dus erkennen dat Rusland legitieme doelen heeft in Oekraïne en daar ruim baan aan geven, en de Chinezen vooral niet teveel bekritisseren wat betreft mensenrechten van bijvoorbeeld de Oeigoeren en Tibetanen. Het pacifistische verhaal klinkt natuurlijk mooi: gewoon inzetten op vrede met deze landen en je hoeft dan niet te investeren in defensie. De pacifisten zijn daarom bijvoorbeeld tegen militaire hulp voor Oekraïne. Maar door Oekraïne de middelen te ontfemen zich te verdedigen ontstaat er geen vrede, maar bezetting. We hebben al gezien waar dat toe leidt in de bezette delen van het land: verkrachting, moord, ontvoering van kinderen, uitwissing van de Oekraïense identiteit. Het is het goed recht van pacifisten om te zeggen, vanuit hun comfortabele positie in het westen, dat de Oekraïners dit maar moeten accepteren, omdat wij tegen oorlog zijn. Maar wees dan wel eerlijk, en zeg dat je pleit voor onderwerping, en niet voor vrede.'

4. Hoe kijk je naar (rechtse) bewegingen die zich met Rusland of China proberen te verenigen?

'Dit is een groot gevaar in Europa, je ziet dat leiders zoals Viktor Orban in Hongarije fungeren als bondge-

noot van deze landen, en daarmee de democratie in Europa, en de EU als geheel proberen te ondermijnen. Soortgelijke extreemrechtse leiders vind je inmiddels in heel Europa. In Nederland is de grootste politieke partij, de PVV, uitgesproken pro-Russisch. Geert Wilders bezocht in 2018, vier jaar na MH17, het Russische parlement, de Doema, en ontving daar trots een Russisch-Nederlandse vriendschapsspeld. Terwijl hij het Nederlandse parlement een "nep-parlement" noemt. Het is dus duidelijk waar zijn loyaliteiten liggen, en de media zou zijn partij ook veel consequenter aan moeten duiden als pro-Russisch. En dat centrumrechtse partijen met hem in zee zijn gegaan getuigt dan ook van een grote geopolitieke nonchalance. Om over zijn racisme maar te zwijgen, maar daar ging de vraag niet over.'

5. Wat zie jij vandaag de dag als de meest reële bedreiging voor de vrijheid in Nederland?

'Langzaam groeit het bewustzijn over de dreiging van autoritaire staten, en dat stemt hoopvol. Toch ben ik bang dat onze geopolitieke nonchalance diep geworteld is, vooral als het gaat om het weerbaar maken van onze maatschappij, zoals hierboven besproken. Om slechts één voorbeeld te noemen: China investeert op dit moment enorm in onderwijs, wetenschap en innovatie. De Chinezen snappen dat toekomstige mondiale dominantie af zal hangen van technologisch leiderschap op meerdere gebieden. Dit is een visie die veel verder gaat dan de beperkte focus op veiligheid en defensie waartoe in Nederland het geopolitieke debat meestal beperkt blijft. Het is dan ook een serieuze bedreiging voor onze vrije samenleving dat de regering juist enorme bezuinigingen heeft aangekondigd op hoger onderwijs en innovatie. Hierbij werd de coalitie aan een meerderheid geholpen door de hele centrumrechtse oppositie. Het gaat hier om partijen, zoals VVD en CDA, die zich juist laten voorstaan op hun serieuze visie op veiligheid en willen investeren in defensie. Dat rechts Nederland nu unaniem kiest voor afbraak van wetenschap laat zien dat ze de uitdaging waar China ons voor stelt niet begrijpen. Bovendien leidt het verschraken van zorg en onderwijs en dergelijke, tot grote ontevredenheid en het verlies van het gevoel een samenleving te zijn, wat weer kan leiden tot een groei van extreemrechtse partijen. De grootste bedreiging voor onze vrijheid blijft dus deze, erg Nederlandse, geopolitieke nonchalance.'

Lucia Hoenselaars - Beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en adjunct-hoofdredacteur van *Impact Magazine*.

HERSTELRECHT ALS (H)ERKENNING VAN SLACHTOFFERSCHAP

Herstelrecht is een noodzakelijke aanvulling op het strafrecht, betoogt criminoloog Gert-Jan Slump. Een dialoog tussen slachtoffers en plegers kan soms de sleutel zijn tot een rechtvaardige uitkomst en psychosociaal herstel.

Door Gert-Jan Slump

Een geëscaleerde buurtruzie tussen Henry en Charlie loopt uit op een handgemeen. Het gaat er stevig aan toe en Henry werkt Charlie hardhandig tegen de grond. Charlie komt met zijn hoofd op de stoep terecht, raakt in coma en overlijdt even later in het ziekenhuis. Zowel de familie en vrienden van Henry als die van Charlie zijn diep geschokt.

De zaak wordt vervolgd. Enkele maanden later, in aanloop naar de rechtszitting, doen beide families het verzoek om te onderzoeken of mediation voorafgaand aan de zitting mogelijk is. Henry, enkele van zijn naasten, en een aantal nabestaanden en vrienden van Charlie willen hierbij aanwezig zijn. Na zorgvuldig overleg met alle betrokkenen stemt de officier van justitie hiermee in. Het mediationbureau wijst twee mediators toe aan de zaak, die afzonderlijke voorgesprekken voeren met alle deelnemers.

De kern van herstelrecht ligt in het erkennen en, waar mogelijk, herstellen van het geleden nadeel

Tijdens de mediation wordt de toedracht van de buurtruzie en het noodlottige overlijden van Charlie als gevolg van Henry's handelen besproken. Er is volop ruimte voor vragen, het uiten van gevoelens en gedachten van beide kanten. Henry betoont oprecht spijt en beantwoordt alle vragen van de nabestaanden. Daarnaast worden afspraken gemaakt over de toekomst,

aangezien de familie van Charlie Henry na zijn detentie niet wil tegenkomen. De overeenkomst tussen alle betrokkenen wordt aan het strafdossier toegevoegd. Henry wordt op grond van doodslag veroordeeld tot een gevangenisstraf.

Aandacht voor alle partijen

Dit is een van de vele voorbeelden van herstelrechtvoorzieningen die Nederland rijk is. Herstelrecht (of restorative justice) wint sinds de tweede helft van de vorige eeuw terrein als alternatieve manier om met strafbare feiten en conflicten om te gaan. Deze benadering stelt de dialoog tussen slachtoffers en verdachten of plegers centraal, waarbij mediators en bemiddelaars zich richten op herstel en een rechtvaardige uitkomst voor alle betrokkenen. De schade en het nadeel die door een strafbaar feit ontstaan, mogen niet worden genegeerd.

Vanuit een herstelrechtelijke benadering moeten alle betrokkenen bij strafbare feiten erkend worden: slachtoffers, nabestaanden en verdachten/plegers, maar ook directe omstanders zoals familie, vrienden, collega's of buurtgenoten. De kern van herstelrecht ligt in het erkennen en, waar mogelijk, herstellen van het geleden nadeel. Dit gaat verder dan alleen directe schade; ook indirecte schade moet serieus worden genomen. Een strafbaar feit heeft vaak bredere gevolgen dan in eerste instantie zichtbaar is. In het strafrecht is een persoonlijke benadering veel minder vaak het geval. Daar worden de direct betrokkenen zelden of nooit betrokken bij het bepalen van de wijze van afhandeling van strafbare

feiten. Traditioneel is het strafrecht een proces tussen de overheid en de verdachte, waarbij het slachtoffer geen procespartij is.

Herstelrecht kan binnen het strafrecht plaatsvinden (mediation in strafzaken) of er parallel aan verlopen (herstelbemiddeling). Naast deze vormen van herstelrecht zijn er in Nederland drie aanvullende voorzieningen: buurtbemiddeling, Halt en de herstelconferentie. Vooral de herstelconferentie is waardevol, omdat hierbij ook andere betrokkenen, zoals familie of buurtbewoners, deelnemen aan het gezamenlijke herstelproces.

Een avondje stappen

Ook in het geval van een ruzie tussen Toon en Hans biedt herstelrecht een oplossing. Toon is met zijn vriend Jesper een avondje uit. Na een paar drankjes ontstaat er een discussie tussen Jesper en een andere man, Hans, die eveneens met zijn vrienden op stap is.

Het conflict escaleert en Toon raakt in een opwelling Jespers tegenstander, Hans, met een vuist in het gezicht. Hans loopt verwondingen op waarvoor hij bij de Spoedeisende Hulp post wordt behandeld. Hij doet aangifte, waarna de politie de zaak in behandeling neemt en doorstuurt naar de officier van justitie.

Toon beseft welke gevolgen zijn actie heeft en voelt zich schuldig. De officier van justitie stelt beide partijen

afzonderlijk voor om mediation te proberen. Beiden zien hierin een kans om de schade te herstellen en een stem te hebben in de uitkomst. Het mediationbureau, waarin het Openbaar Ministerie en de rechtbank samenwerken, wijst twee mediators aan die afzonderlijke voorgesprekken voeren met Hans en Toon.

Toon biedt zijn excuses aan en stelt voor om de medische kosten van Hans te vergoeden

Tijdens de mediation, waarbij op verzoek van Hans en Toon ook enkele vrienden aanwezig zijn, biedt Toon zijn excuses aan en stelt voor om de medische kosten van Hans te vergoeden. Daarnaast spreken ze af dat Toon enkele uren onbetaald werk in een buurthuis zal doen. Ze maken bovendien afspraken over hoe ze in de toekomst met elkaar omgaan als ze elkaar tegenkomen. Op basis hiervan besluit de officier van justitie de zaak niet verder te vervolgen.

Op naar psychosociaal herstel

Hierboven heb ik geprobeerd het belang van herstelrecht voor slachtoffers te benadrukken. Aan het eind van deze bijdrage zoom ik nogmaals in op de vraag hoe de inzet van herstelrecht bij kan dragen aan psychosociaal herstel.

Van slachtoffers wordt min of meer stereotype gedrag verwacht: kwetsbaar, boos, wraakzuchtig

Herstelrecht biedt een slachtoffer de mogelijkheid zeggenschap te hebben en actief regie te voeren over wat er moet gebeuren na een misdrijf. Deze actieve bijdrage staat haaks op wat we kennen als *victim blaming*. Daarbij wordt het slachtoffer in feite verweten zelf aandeel te hebben gehad aan het strafbaar feit. Herstelrecht biedt het slachtoffer ruimte om op te komen voor zijn of haar gerechtvaardigde belangen, of te wel *victim voicing*.

Inzet van herstelrecht biedt ook een tegenwicht aan wat we kennen als *victim framing*. Van slachtoffers wordt min of meer stereotype gedrag verwacht: kwetsbaar, boos, wraakzuchtig. Als zij daaraan voldoen verdienen zij onze sympathie. Slachtoffers die zich actief, assertief, veerkrachtig, en mondig opstellen passen minder gemakkelijk in ons standaard beeld van slachtoffers. Binnen het strafrecht is het risico groter dat de nadruk gelegd wordt op dat stereotype gedrag. Herstelrecht biedt daarentegen een arena om vanuit actieve regie zelf (al dan niet met ondersteuning) vorm te geven aan een rechtvaardige uitkomst en draagt daardoor bij aan *victim emancipation*.

Juist door slachtoffers de ruimte te geven om actief deel te nemen aan het proces, versterkt herstelrecht hun gevoel van autonomie en controle. Herstelrecht helpt hen zo gevoelens van machteloosheid te verminderen, hun vertrouwen in zichzelf en anderen te herstellen, en sociale steun te ervaren. Door erkenning van hun leed

en de mogelijkheid om hun verhaal te delen, kunnen slachtoffers hun ervaring beter verwerken en weer grip krijgen op hun leven.

Wat is daarvoor nodig?

Ik sluit af met een aantal aanbevelingen. Allereerst, moeten we streven naar het creëren van netwerken van vertrouwen en steun tussen slachtoffers, nabestaanden en hun omgeving. Ten tweede, is het belangrijk dat professionals toegankelijk en betrouwbaar zijn, en aansluiten bij dat netwerk van vertrouwen. Daarbij is het van belang om slachtoffers en nabestaanden de ruimte te geven om vanuit de kracht van hun eigen verhalen te handelen. Tot slot, pleit ik voor verdere ontwikkeling van een herstelgerichte en traumasensitieve aanpak binnen het strafrecht, waarbij herstel een cruciale uitkomstmaat wordt van strafrechtelijk handelen.

Alleen door slachtoffers actief te betrekken in het straf- en herstelproces en actief aandacht te hebben voor hun herstelbehoeften, kunnen we leed van slachtoffers verminderen en voorkomen, en ook bijdragen aan een veiliger en rechtvaardiger samenleving.

Gert-Jan Slump - Vrijgevestigd criminoloog, en vernieuwer op het gebied van strafrecht en herstelrecht. Hij is medeoprichter van Restorative Justice Nederland.